

GORONTALO EEN HANDELSCENTRUM VAN NOORD SELEBES

DOOR

DR R. BROERSMA

Niemand trekt door het land van Gorontalo zonder den indruk te krijgen van een algemeene welvaart, welke de bevolking geniet uit de vrucht van eigen bebouwing en van winning uit het bosch. Bezieet men het maatschappelijk samenstel wat nader, vergelijkt men het met dat van streken, wier lotsbedeeling in het verleden niet anders was, wier bevolking ook dezelfde trekken vertoont van rust in het bestaan, van lijdzaamheid in het leven, dan mengt zich in de voldoening een weinig verwondering en men vermoedt dat krachten van buiten een heilzamen ommekeer hebben bewerkt, ommekeer niet ouder dan een kwarteeuw.

Gegevens omtrent den economischen toestand in het verleden zijn voor het land van Gorontalo gelijk voor zoo menig gebied in Indië schraal. Men kan intusschen bij Reinwardt¹⁾, ruim een eeuw geleden directeur van landbouw en van nog veel meer, lezen hoe hij er eigenlijk niets opmerkelijks vond dan den stand van koffieaanplant en de graverij van goud. Toen was het inderdaad een volk van boertjes gehuisvest in hutjes. De zelfbesturende radja's hadden met het gouvernement een overeenkomst tot levering van goud, padi en koffie tegen betaling in katoenen stof en ijzer. De aanplantingen van koffie, nog jong, stonden meerendeels in klapper-tuinen, maar over de opbrengst aan noten werd zoo min gesproken als over die van maïs en sago. Het gouvernement betaalde voor de koffie den prijs van, in geld uitgedrukt, 10 gulden, waarvan 7 voor den planter, 1 voor den radja, 1 voor de rijksgrooten en 1 voor den majoor of opziener.

Op de koffie kwam het evenwel niet zoozeer aan als op het goud. De radja's hadden het goud van 19 karaat te leveren aan het gouvernement tegen betaling, terwijl alle lagere gehalte voor den radja was. De inkomsten uit betalingen en uit regalia waren vermoedelijk ruim genoeg, maar de besteding er van zou de westerling van die dagen wel anders hebben

---

1) Reis naar het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel 1821.

gewenscht. Het huis van den radja van Poegawat, die veel uit het goud kreeg, was vuil en het stonk er toen Reinwardt er kwam.

Op de richtige uitvoering van overeenkomsten had de resident te letten. De resident van Gorontalo had destijds een bezoldiging van f 300.— 's maands (de koopkracht van het geld was toen drie- tot viermaal zoo groot als thans) en had maandelijks f 75.— uit te geven aan zijn bedienden en zijn pions (oppassers). Welk een eenvoud moet die samenleving hebben geboden, zoo nuchter en klein alles: de goudgraverij, de planterij, de winning in het bosch en alles zonder geestdrift, zonder wedijver!

Er bestond geen enkele reden waarom de menschen arbeid zouden ondernemen boven den noodzakelijken. Voedselgewassen werden in het hoogere binnenland op de gemakkelijkste manier geplant en verkregen en men hield er van zich zooveel doenlijk te houden buiten de sfeer van het bestuurstoezicht. Maar in de vlakte werd gewaarschuwd, wanneer de tijd voor veldarbeid was aangebroken. Op het eerste gelui voor het noodzakelijk werk kwamen de dienaren van den radja en den landsadel, wier eigen inkomsten nauw samenhangen met den volksijver, het volk aanmoedigen en voor nalatigheid werd het met slagen aan den schandpaal gestraft. Daarom verbleven er wel velen bij voorkeur in heuvel- en berggebied, waar de bosschen een zekere onvindbaarheid waarborgden. Daar werden de hutten betrokken, de boomen gekapt en op de open stukken tuinen aangelegd, de ladangs die elk Indisch volk bemint om het ongestoord verblijf. Het ladangen was roofofbouw, het vernietigde bosch, het bevorderde de bandjirs in de rivieren, de vlakte werd benadeeld en de waterloopen verzandden, maar op de ladangs leefde men zonder zorgen. Blevten echter de regens uit (regentijd November-Maart) dan mislukte de padi, soms ook de djagoeng (mais) en hongersnood kwam voor de deur. Dan konden de hanenvechterij, het verboden kaartspel en het opium, dat van wege den radja werd verkocht, geen solaa brengen en de sterfte nam toe. Toch was de geesel van den honger nooit zoo scherp als die van de pokziekte.

Ziedaar een beeld van den ouden tijd in het land van Gorontalo, toepasselijk tevens voor zeer veel andere streken in het Indië van een eeuw her. De poging van de Ned. Handel-Mij tusschen 1835 en 1840 om er vertier te brengen kon niet slagen en de opheffing van de gedwongen koffiecultuur in 1871 verhoogde in geen enkel opzicht het vrije verkeer. Krachten van buiten zouden het land opbeuren, wanneer de zelfzucht van kleine monarchen zich niet onbeperkt meer kon uiten. Tot 1885 was de regeering der „radja lima” onverzwakt; toen kwam er rechtstreeksch Nederlandsch bestuur, waarvan de leiding allengs sterker werd. Met den tijd mee wijzigde het de inzichten omtrent vervulling van haar taak en van den ouden tijd van Gorontalo bleven slechts sporen. Herinnering aan de radja lima zijn twee families van adel, die elkaar liefst de rechten op bestuur zouden betwisten, maar zij moeten zich vergenoegen met eenige bestuursposten in de districten en onderdistricten, terwijl ook anderen tot die posten worden geroepen. Sporen van den ouden tijd zijn verder te zien in de

bosschen, die hun krachten nog niet herkregen. Ook wachten de menschen nog steeds voor de bewerking van hun velden op de aanmoediging van van het bestuur. De voelbare strengheid van weleer heeft het gebruik tot leven gebracht, dat de velden na waarschuwing moeten worden bewerkt en dus loopt de drijftol er nu zonder slagen, echter niet zonder zachten dwang.

Er is verbazend veel veranderd in de maatschappij van Gorontalo en van heel het gebied aan de Tomini-bocht. Er valt niet op af te dingen, dat de verandering ten goede is te danken aan het westersch bestuurstoezicht en aan een westersche leiding, die acht gaf op allerlei verschijnselen, waarvan de vooruitgang van handel en verkeer wel het opmerkelijkst was. Het scheppen van orde en zekerheid was tevens weg banen voor deelneming van het gebied aan het wereldverkeer, waarin Indië meer en meer werd betrokken.

Een eerste streven van het bestuur gold het wegnemen van de resten der slavernij, die in den vorm van hoorigheid, lijfeigenschap, pandeling-schap omvangrijk waren. Omvangrijk en in Gorontalo niet volstrekt verwerpelijk. De hoorigheid verzekerde immers de bebouwing van de vlakke, waar de landsadel grondbezitter was en de hoorige voor zich en zijn gezin het onderhoud gewaarborgd vond. Toen zij, dank zij de vrijwording, den heelen oogst mochten behouden, bleven zij ter zake van het gebruik van grond, van werktuigen en zaaigoed volkomen afhankelijk van den adel en deze bleek niets te voelen voor een verstandige lankmoedigheid. De vlakke werd dus minder en minder bebouwd, de menschen trokken zich terug in het heuvelgebied met zijn zwakke gronden. Het westersch bestuur kreeg tot plicht alles te doen wat mogelijk was om de vlakke weer in bewoning en bebouwing te brengen, een lastige taak welke het in den loop der jaren heeft volbracht¹⁾.

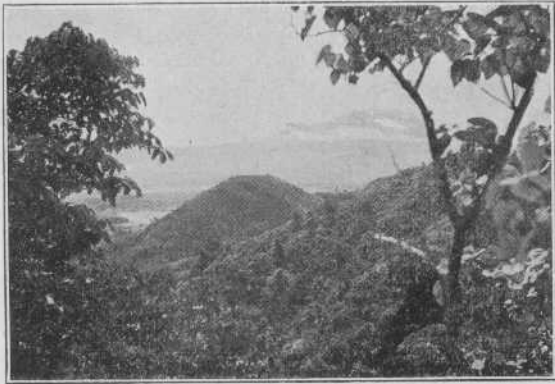
Verwisseling van verblijf in het gebergte met dat in de vlakke met zijn moeras verdiende uit een oogpunt van gezondheid geen aanbeveling; evenwel stond er tegenover de mogelijkheid van verbetering door afvoer van water en door bevordering der hygiene, waarvan geen besef bij het volk aanwezig was.

Ter hand genomen werd in latere jaren de zoo hoogst gewenschte herbebossching, te eer noodig omdat het land van Gorontalo de gunst van regenval niet mag derven, regenval met een gemiddelde van maar 1100 tot 1200 mm. Bandjirs van vroeger en bandjirs van tegenwoordig hebben riviermondingen tot verzanding gebracht, een kwaal waartegen het land zelf niets kan ondernemen: er is meer waterstaatsvermogen voor noodig dan Gorontalo bijeen heeft. Het bestuur beschikt er niet over de opbrengst der belastingen; slechts het bedrag van den afkoop van heerdienst kan het besteden tot onderhoud van wegen: hoe zou het, zelfs wanneer er deskundigen ter plaatse waren, de zorg voor verbeteringen van riviermonden op zich nemen?

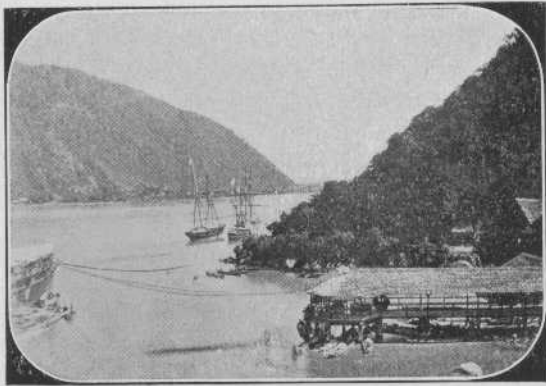
1) Men leze de uiteenzetting van controleur G. F. E. Gonggrijp, Kol. T. 1915.

Gorontalo zelf ligt op een landtong bij de samenvloeiing van de Bolango en de Boneh, wier monding de haven vormt. Van zee uit, is zij aanvankelijk diep maar spoedig wordt zij hoogstens voor kleine vaartuigen bruikbaar. De schepen der Kon. Paketvaart komen de Koewala Gorontalo op, stoomen statig tusschen de heuvelen door die haar omlijsten en gaan voor anker bij de landingplaats die nog een paar kilometer van de kotta ligt verwijderd. Als achter dien fraaien trechter het gebergte wijkt naar oost en west, ligt er een breede vlakte uitgespreid, die voor de welvaart van het Gorontalo-volk veel beteekent. Die beteekenis had zij niet altoos, doch sedert er bevoeiingswerken zijn tot stand gebracht, kunnen uit de primaire leiding ongeveer 5000 baoe's worden bewaterd, terwijl aan secundaire leidingen wordt gearbeid. De paditeelt is daardoor toegenomen, maar haar opbrengst blijft beneden het verbruik. Het Gorontalo-volk, van oorsprong volk dat in heuvel- en bergland bosch pleegt te kappen voor tuinbouw van korten duur, heeft zich vroeger bijna uitsluitend gevoed met djagoeng, sago en aardvruchten, de rijst beschouwend als bijzonder gerecht, waarop men zich en anderen van tijd tot tijd onthaalt. Bij de Alfoeren ook van andere eilanden is dat zoo en zij kunnen gemakkelijk buiten padi, vooral wanneer er een bewerking van sawah voor noodig is. Zonder bestuursbemoeienis zou er nog geen natte paditeelt worden beoefend. In 1927 werd geoogst 11789 picol, in 1928 al 28718 picol. Een landbouwmantri is er voor deskundige voorlichting en verstreking van goede soorten. Tot verbetering kan nog veel worden ondernomen, maar is het wel zeker, dat klimaat, grond en water zich leenen tot verkrijging van mooie padi? In de omgeving van Kwandang op de noordkust wordt padi verbouwd op droge velden; overigens ook daar mais, katjang en wat vruchten.

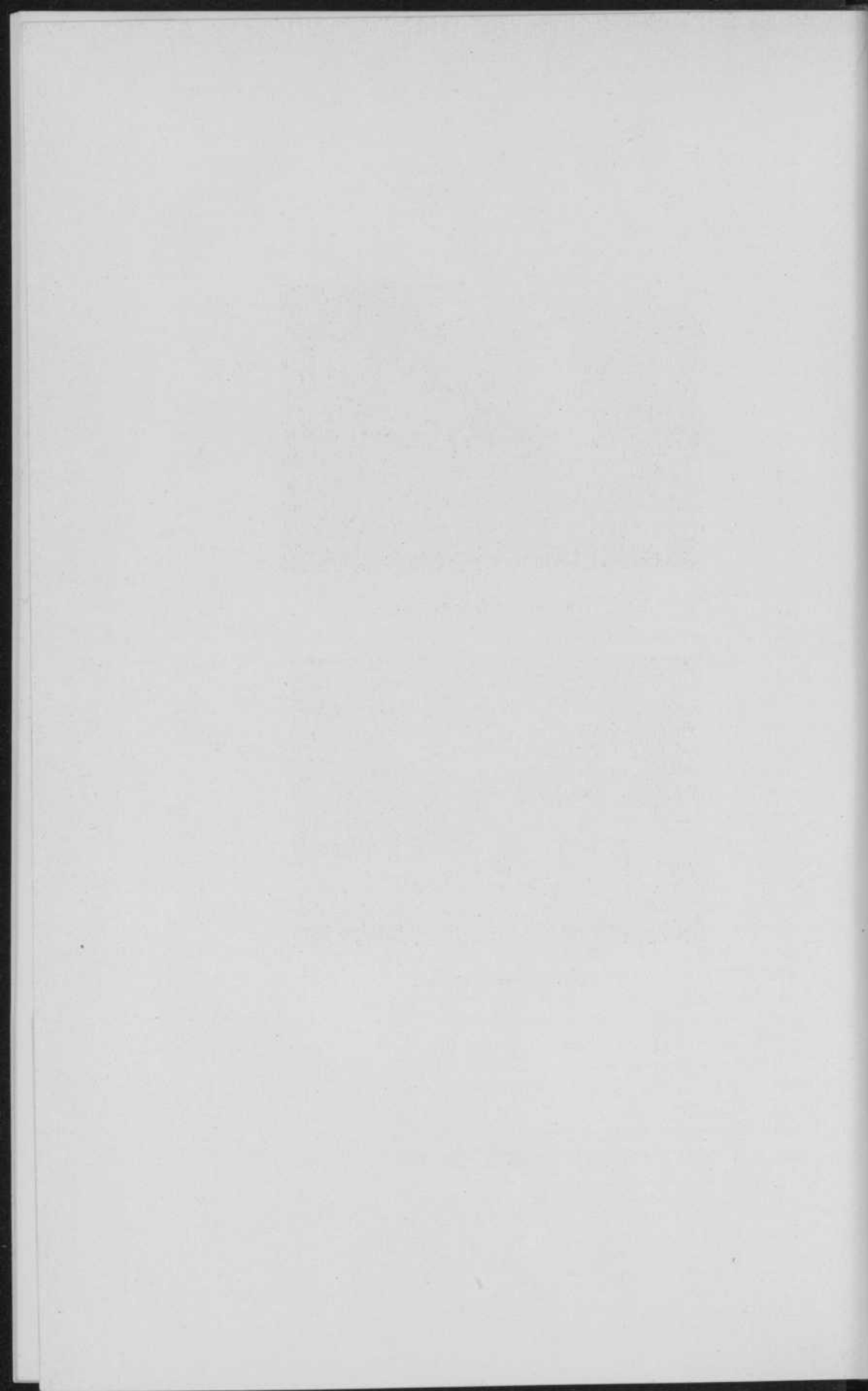
Gorontalo ging stellig vooruit door den aandrang van het westersch bestuur. Ongetwijfeld heeft een toenemend handelsverkeer inkomsten bezorgd aan het volk voor hetgeen het wil opleveren voor de groote markt, copra bovenal, maar die inkomsten zijn afhankelijk van verscheidene omstandigheden (waarover straks nader) en alleen de eigen voedselwinning maakt inlandsch volk onafhankelijk in zijn dagelijksch bestaan. En het is alsof zoo'n volk dat niet beseft, wanneer het vruchten kan oogsten uit bosch of boomgaard zonder opzettelijken arbeid van teelt en onderhoud. Voor den maatschappelijken groei van vele inlandsche volken is het een sterke hinderpaal, dat zij bij genoegzame zegening door de natuur van het land zelf, geen eigen veerkracht ontwikkelen tot vermeerdering van inkomsten. Bijna overal is de vooruitgang door land- en tuinbouw het gevolg van bestuursdrang. Wanneer in de onderafdeeling Gorontalo in 1928 van de 220 duizend beplantbare, dus ontgonnen, gronden er 170 duizend werden bewerkt, wijst dat op gewilligheid na de aanmoediging. Geen onwil, ook geen veerkracht; geen ijver in het Mohammedaansch geloof, maar verkleefd aan het animisme, dien rem op verheffing. Dit volk komt met leiding wel hooger dan op eigen wieken, maar het wordt de leiding ongaarne sterk gewaar. Gelijk alle Alfoeren behoeft het volk van Gorontalo

Landschap nabij Gorontalo.

Gorontalo met ankerplaats.

voor zijn geluk een groote mate van vrijheid, van eigen beschikking. Wat bereikt is met bestuursbemoeienis, zou worden verstoord indien er aandrang kwam in alle richtingen tegelijk, in akkerbouw, bevlociing, huisvesting, schoolbezoek, kerstening.

Het grondbezit is er over het algemeen klein. Als gemiddelde mag men aannemen één baoe (0.7 hectare); er is ook bezit van één petah ($\frac{1}{3}$ baoe) of 2 petah; eveneens zijn er bezitters van 2 en 3 baoe; wie 5 baoe heeft, staat te boek als welgesteld. Het inkomen van één petah goede sawah wordt gesteld op 50 gld, de inkomstenbelasting is dan 4 gld; een petah matige sawah geeft volgens den aangenomen regel 30 gld, belasting 1.20. Is met Mei de padioogst achter den rug, dan begint de verbouw van tweede gewassen, voornamelijk het gangbare voedselgewas djagoeng. Werd daarvan in 1927 verkregen 37618 picol, in 1928 leverde de oogst 49728 picol. Voorts beschikt men altijd over een hoeveelheid katjang, oebi, batatan en sago.

Voor het eenvoudigst bestaan van zijn bevolking kan het gebied van Gorontalo en alle land aan de Tomini-bocht na matige bewerking ruimschoots opbrengen. Heeft de onderafdeeling Gorontalo nog een bevolking van 120000 zielen (oude telling), waarbij te vermelden 1300 Chineezzen, 600 vreemde oosterlingen en een paar honderd Europeanen, de aangrenzende onderafdeeling Boalemo, hoofdplaats Tilamoeta, is minder belangrijk en telt omstreeks 12000 zielen. Volgens het zeggen liggen daar evenals in het Gorontalo'sche district Boneh veel gronden, voor land- en tuinbouw geschikt, terwijl de bevolking er gering is. In Boneh heeft de Handelsvereniging Amsterdam indertijd 20000 baoe aangevraagd, maar de aanvraag ingetrokken. Vermoedelijk zag zij in, dat er alléén met arbeiders van buiten zou zijn te werken.

Indien de voorstanders van Indo-Europeesche kolonisatie, die tot dusverre de oogen hoofdzakelijk hielden gericht op Lampoeng en Nieuw Guinea, ook daarbuiten naar geschikte terreinen wilden zoeken, zouden zij er in Boalemo en Boneh wel kunnen vinden. Kleine landbouw is er te beoefenen, men is er niet in een ongezond gebied en niet hopeloos buiten de bewoonde wereld. Hebben Chineezzen er klappertuinen, waarom zouden Indo's het voorbeeld niet kunnen volgen? In de hoogere terreinen is koffieteel vrij gunstig en de oogst is te Gorontalo verkoopbaar. Een gewas dat er toekomst schijnt te hebben is de kapok. In enkele oorden zijn de boomenforsch geworden, leverend groote vruchten. Bij Kwandang beschikt een Europeaan over 400 baoe grond, waarop hij o. m. 12000 kapokboomen heeft; om uitbreiding vroeg hij bereids gronden aan en van andere zijde werd het plan opgevat westwaarts terrein in gebruik te nemen voor kapok. Er ligt bemoediging in die feiten. Welke opbrengst de boom geeft, valt niet te zeggen, doch voor de belasting wordt hij geschat op 12 gld. Ter vergelijking diene, dat de cocospalmen, naar opbrengst in drie klassen verdeeld, voor de belasting worden geschat op 3,50 gld in de 1e klasse, 2,50 in de 2e en 1,50 in de 3e.

Met mijn aantekeningen over het land van Gorontalo ben ik thans genaderd tot de copra en andere producten, die daar en elders aan de Tomini-bocht ten behoeve van de groote markt worden opgekocht en opgehaald. Wat hierboven werd meegedeeld, betreft de gewassen die de volkshuishouding in haar nauwste begrenzing niet kan missen. De producten voor uitvoer evenwel stellen haar in staat buiten die begrenzing te leven en voeden een welvaart, die ook eenige weelde veroorlooft. Voor het dagelijksch brood is de bevolking van heel het gebied van niemand afhankelijk; zij behoeft daarvoor slechts een matige gunst van de natuur en helaas de aanmoediging van overheidswege. Maar voor wat zij méér verlangt, wordt zij afhankelijk van den handel, handel in zijn ruimsten vorm zooals hij wordt bepaald door vele factoren, te beginnen bij den opkoper in het land zelf en eindigend bij oliëfabrieken en margarine-concerns.

Elke factor verbindt zijn medewerking aan een zekere mate van winst en de eischen daaromtrent worden niet volgens denzelfden maatstaf bepaald. Van den coprahandel in de Tomini-bocht heet het doorgaans, dat hij een en al kansspel is, naar het gangbare woord: gokkerij. Maar daarmee zijn wij er toch niet af en volkomen juist is de aanduiding niet. De eischen zijn zeer verschillend: neemt een kleine opkoper genoegen met een matige winst per eenheid (picol), de groothandelaar bepaalt voor zich de winst op een andere basis en rekent met oneindig grootere hoeveelheden. Hij kent de prijzen, die vanwege de afnemende fabrikanten worden geboden. Weer heel anders rekent de ondernemer van vervoer; zijn houding in het bepalen van prijzen voor vracht en andere verrichtingen hangt samen met omstandigheden waarmee de koopers niet hebben te rekenen. Het is een groot samenstel van beweging op het vlak, dat zich uitstrekt tusschen den voortbrenger van copra en den verwerker, en als er een op dat vlak deining veroorzaakt, zal een ander òf meedeinen òf tegenwerken. Men duide dat verschijnsel van de beweging in dien wijden handel niet eenvoudig aan met het woord „gokkerij”, al zijn er schakels in de keten, die de beweging soms gebruiken voor een kansspel en anderen meelokken.

De inlander als bezitter van een tuin met cocosplanten staat er tamelijk gemoedelijk bij, tenzij hij, wat niet veel voorkomt, voor zijn dagelijksch onderhoud geen andere gewassen heeft dan den cocospalm. Hij verzamelt zijn vruchten en droogt de copra zoolang de behaalbare prijs hem de moeite waard is. Een tijdelijke afwijking daarvan ontstaat zoo dikwijls een opkoper den bezitter van boomen door een voorschot tot levering heeft gebonden. In de verleening van voorschot is schakeering, maar de bedoeling en de aard er van is het scheppen van een leveringsplicht en dien door aanvulling duurzaam te houden. Wanneer een deining in den coprahandel den opkoper tot vertraging noopt, zal de tot levering verplichte inlander geen verlies lijden, want zijn boomen houden stand en zijn vruchten rijpen. Wel derft hij de gunst dat hij nu en dan voorschot kan ontvangen. Hij voelt dat, maar hij behoeft er geen honger om te verdragen

en daardoor is hij in tijden van crisis de minst lijdende partij, al vermindert dan zijn koopkracht.

De Chinees daarentegen met zijn toko-tje en zijn opkoop, wien het altijd maar wordt aangezien dat hij voortwoekert en rijk wordt, is er onfortuinlijker aan toe, stellig wanneer de daling zoo diep gaat als in de huidige crisis. Gewoonlijk ziet men het voorgesteld, alsof de slagen vallen het hardst op den kleinen man, den „keuterboer”, slagen die hem dan toekomen van den Chinees die op zijn beurt wordt getroffen door den groothandel. Die voorstelling, hoe gangbaar ook, is onrechtvaardig jegens den Chinees. Hij is in de negotie verre de meerdere van den inlander, óók in ijver en spaarzaamheid; voorts zal hij er geen been in zien den simplen man duur te laten betalen en hem zelfs af te zetten. Maar in zaken van opkoop is de inlander geen slachtoffer van den Chinees. De opkoop is voor den Chinees niet de voordeelige zaak, die zonder zorg en last verloopt, aangezien er gemeenlijk een voorschot aan geld of goederen mee gaat gepaard. Aan het voorschieten in den vorm van goederen geeft de Chinees de voorkeur, omdat hij daardoor zijn winkelneering stijft en dan in het bedrag van het voorschot een winstdeel is gelegen. Maar in elk voorschot ligt een kwade kans en om die te ontgaan ziet men hem soms andere wegen zoeken om de verkrijging te verzekeren van de grondstof welke hij aan zijn opdrachtgevers moet leveren.

Een van die wegen is het koopen van de boomen in des inlanders tuin, den grond mag hij niet koopen. In schijn eenvoudig, in werkelijkheid niet. Want vooreerst moet de inlander voor den verkoop van zijn boomen worden gewonnen, vervolgens moet de Chinees plukkers zenden en, wat lastiger is, hij dient te waken dat de vruchten niet worden vervreemd. Ook is het voorgekomen (in de Minahassa) dat de inlandsche tuinbezitter, die zijn boomgaard had verkocht, zich trouweloos bediende van een list door aan de plukkers den toegang tot zijn grond te ontzeggen. Dan schijnt veiliger het middel, dat de Chinees al vaak te baat nam: hij huwde een vrouw van het land en liet haar den tuin koopen. Daarmee ontduikt dan de Chinees — in heel Indië komt het voor — de wet en wordt feitelijk de bezitter van den grond dien de vrouw in naam heeft. In naam, maar ten slotte toch ook inderdaad. En het laat zich denken dat de Chinees slechts schoorvoetend dien weg inslaat, omdat het toch altijd onzeker is dat huwelijk om grond zijn levensgeluk en zelfs zijn handelsgeluk verhoogt. De inlandsche vrouw heeft gewoonlijk een sleep dien zij nimmer verliest: het is haar talrijke familie, waarvan de leden kunnen meewerken tot de welvaart van hun Chineeschen soedara, maar dan toch altijd voor vergoedingen en geschenken. De gevel van zoo'n Indische huishouding vertoont nooit het warnet van betrekkingen en verhoudingen, dat intusschen daarachter alles houdt omsloten.

Slaapt de opkoopende en voorschietende Chinees zelden op rozen, zijn lastgevers evenmin. De groote handelaar, hetzij Chineesch hetzij Europeesch huis, heeft zorgen van de zijde der producenten en opkooopers — men

denke slechts aan kwaliteit en gewichtsverlies — en van den anderen kant kunnen de wisselende verschijnselen op de wereldmarkt hem voordeel maar ook nadeel toebrengen. Zijn winstpercentage is heel klein en kan alleen door zeer ruime aflevering, waardoor hem ook het rabat op de vrachtovereenkomsten toevalt, van betekenis worden. De reizende agenten der handelshuizen, werkend met hun opdracht, zijn vaak in de afgelegen oorden met geen snelle berichten bereikbaar en kunnen niet op tijd worden onderricht omtrent prijsveranderingen.

De scheepsvrachten spelen in den coprahandel een groote rol. In de oostelijke helft van den Indischen archipel is dat in de jongste jaren gebleken. De V. O. C. (vegetable oil company) bood er hooger en prijs, één gulden per picol meer dan de handelshuizen, en kon dat doen door zelf een schip uit te rusten dat op enkele havenplaatsen de samengebrachte vracht haalde. Nauwe vereeniging van fabrikant en reeder maakte de handelsdaad mogelijk en velen beproefden daarvan profijt te trekken, te eer omdat het een bijna algemeen oordeel in het eilandengebied was, dat de vrachtprijzen naar Europa, waarin de Kon. Paketvaart ruim deelt, een overmatige bezwaring vormen voor den coprahandel. De afkeurende critiek werd van bestuurswege aan de regeering meegedeeld. De zgn. vrachtenpolitiek kan hier buiten behandeling blijven, maar de aangelegenheid strekt mede ten bewijs van de ingewikkeldheid van den coprahandel. Er deed zich bovendien een omstandigheid bij voor, waarop men niet had gerekend en die voor sommigen het hoogere voordeel van de zending van het V. O. C.-schip deed verloren gaan. Op een van de reizen liet het schip zich lang in de Moluksche wateren wachten en verscheen er ten slotte niet. Kooplieden, die groote voorraden hadden saamgebracht, moesten toen hun pakhuisruimte aanzienlijk uitbreiden, namen er zelfs woonhuizen voor in huur. In de Tomini-bocht liet de V. O. C. eenigen tijd een klein schip de copra ophalen van de kustplaatsjes, maar in 1929 verscheen het plots niet meer en te Gorontalo haalt zij ongeregeld copra. Daar tegenover moet men weer stellen, dat de K. P. M.-schepen plegen te verschijnen op den dag, ja op het uur af, zich niet bepalend tot enkele havenplaatsen doch ankeren voor tal van kustplaatsen, en voorzien in de heele bediening: de K. P. M. heeft haar pakhuis aan den wal en verzorgt het overbrengen van den last naar haar schip. Straks zal worden aangetoond dat zij juist den kleinen producent tegemoet komt.

* * *

Uit de gebleken ingewikkeldheid van den coprahandel in gebieden als dat waarvan Gorontalo het centrum is komen verrassingen steeds gemakkelijk op, onaangename nu eens voor dezen dan voor genen schakel in de keten, die de copra brengt van vrucht tot fabricaat. Welke sombere plekken er thans ook mogen zijn in het beeld van den coprahandel in het oostelijk deel van den Indischen archipel, wij sluiten niet het oog voor de groote bijdrage die hij in de jongste 25 jaren aan het handelsvertier

heeft geleverd. Als het land van Gorontalo 30 tot 40 jaar geleden nog was een verzameling landschappen, in de sluimering gelegen van een bloedarmoedig lijf, zwak ademend en zonder leven naar buiten, dan heeft de copra, die Europa en Amerika vroegen als grondstof van vetten en oliën, een zeer groot aandeel genomen in de opbeuring. Zij heeft er het frissche leven niet alléén gewekt, zij is zelfs niet de eerste geweest die het gebied aan krachten deed winnen. In de producten voor den uitvoer van Gorontalo is de copra de jongste loot, al telt zij ongeveer haar 25 jaren; indertijd heeft het bestuur aangespoord tot uitbreiding van tuinen. Het schijnt dat de kapok bezig is haar van de plaats der jongste te verdringen. Toen de copra als uitvoerproduct te Gorontalo en in de Tomini-bocht opkwam, bestond er al handel in rottan en gom copal en niet worde vergeten, dat de mijnbouw voor goudwinning, hoe befaamd zij worden mocht, de handelsbeweging van het gebied heeft geprikkeld. De schets van opkomst en beloop der handelsbeweging is voor de kennis van het gebied, waarvan Gorontalo centrum is, van eenige beteekenis.

Het laatste tiental jaren van de vorige eeuw bracht mijnbouwers naar het goudland waarvan Gorontalo de poort is. Een Zwitsersch mijnbouwkundige had bij Paleleh onderzocht en richtte een mijnbouwmaatschappij op. Op Totok werd het voorbeeld gevolgd. Ongetwijfeld bergt het land van Gorontalo gouderts in zijn ingewand en de radja's hadden het hun onderdanen gestadig doen vergaren, een werk van geduld en kleine eischen, zich langer kunnde handhaven dan een groot bedrijf, dat zijn kapitaal geregeld en goed moet beloonen.

Toen de goudwinning er westersch werd, ontstond er meer behoefte aan levering van goederen, machines; de K. P. M. had destijds moeite laadruimte ter beschikking te stellen, welke men voor noord-Selebes vroeg. Dat de winkelnering er een goede kans kreeg, werd ingezien door een merkwaardig man, een mesties van Kisar, die er in 1883 was gekomen. Johan Caffin is een van de nakomelingen van sergeant Kaffijn, die in 1665 met 8 Europeesche soldaten op het eiland Kisar werd gelegerd. Van die bezetting zijn de 200 tot 300 afstammelingen, van oogen blauwgrijs en donker blond van haren, die zooveel anthropologische opmerkzaamheid hebben getrokken. Het jongste werk over de mestiezen is van de hand van gouvts. arts Rodenwaldt en als uitgave van den dienst der Volksgezondheid in N. I. verschenen.

De pater familias Caffin van Gorontalo, die het van alle Kisar-mestiezen maatschappelijk het verst heeft gebracht, is in 1882 op 19 jarigen leeftijd van Kisar naar Ambon vertrokken, feitelijk als bediende van resident Riedel. Een handelsman van Gorontalo, die bij resident Riedel had gelogeed, nam Caffin in 1883 mee en plaatste hem bij de eenige Europeesche handelsfirma, die er toen was gevestigd, gebroeders Bauermann & Parmentier. Resident Riedel was van 1864 tot 1875 ambtenaar geweest te Gorontalo tot toezicht op het zelfbestuur en had behalve zijn zin voor ethnologisch onderzoek ook dien voor handelszaken bewaard. Dat bracht hem in 1899,

vele jaren na zijn pensionneering, van Batavia naar Gorontalo terug ten einde er de rechten te bevestigen, die zijn zoon op een terrein bij kampong Mongoilo, 15 km. benoorden Gorontalo, van den radja had verworven. Vader en zoon hadden zich steeds in de gunst van hoofden en bevolking mogen verheugen en den jongen had men den naam Matolodoelahoe gegeven, oog van de zon. De schenking van het terrein Pilolahea (pleisterplaats) bij Mongoilo was bij het gouvernement niet in den vorm bekend, een verzuim dat de oud-resident kwam herstellen. Het was juist de tijd van de goudverwachtingen, maar op Pilolahea is geen goud gevonden.

Behalve de firma Gebrs Bauermann & Parmentier, wier zaak in 1894 de „N.V. Handelsvereniging Gorontalo” werd, waren daar nog 3 groote en enkele kleine Chineesche firma's komen werken, allen voor uitvoer van rottan en gom copal, van ebbenhout en huiden, en voor den invoer die begon te wassen. Een van de Chineesche firma's leverde zijn producten aan een Singapoorsche firma; de anderen leverden aan Bauermann & Parmentier. Uitvoer van copra was toen nog gering. Met het toenemen van handel hing samen de vestiging ter plaatse van een kantoor der firma W. B. Ledeboer & Co in 1896. Voor allen was de behuizing toen sober, want men gebruikte woningen naar inlandschen bouwtrant, een weinig vergroot. Riedel had het huis laten bouwen, waar nu nog de assistent resident woont, maar allengs ging de handel over tot den bouw van steenen huizen.

Caffin zette zijn handelsbezigheid in met de levering van rottan manden voor het vervoer van gom copal. Wat later opende hij een winkel, die gaandeweg filialen kreeg aan de Tomini-bocht. Het winkelbedrijf liet hij los, toen er meer Chineesche toko's kwamen, en ging toen over tot eigen handel in gom copal. Zoo kwam hij in den productenhandel, zich met zoekers in verbinding stellend en leverend aan de fa. Ledeboer & Co. Toen de groote oorlog was begonnen, zocht hij eigen wegen tot uitvoer naar Europa, Japan en China. Inziende hoe aanbevelenswaard het is naast opkoop met voorschot ook eigen tuinen te hebben, verwierf hij 3 klapperlandjes (2 op erfpacht en 1 op concessie). Daarbij verkreeg „Joh. Caffin & Zonen's Celebes Producten-Handelmaatschappij” een aanplant van kapok en rubber en bewesten Posso kapvergunningen voor ebbenhout.

Op producten te mogen rekenen uit eigen tuinen naast die uit opkoop, achtten ook andere huizen een zaak van waarde. De fa. Ledeboer & Co heeft bij Boenta aan de Tomini-bocht een klapperonderneming Tobilombang met 60000 boomen in het leven geroepen. De firma koopt ook copra op voor de V. O. C. Een aanwinst voor Gorontalo werd het kantoor, dat de Moluksche Handelsvennootschap, welker hoofdvertegenwoordiging te Manado is, er in 1911 opende. Onder het kantoor te Gorontalo behooren de concessies voor ebbenhout. Het neemt copra aan in consignatie, heeft voorts een goed deel van den invoerhandel voor zijn rekening en is agent van de N. I. Escompto-Mij. De Borneo Sumatra-Handelmaatschappij heeft

een vestiging te Gorontalo gehad, maar trok zich terug omdat de opkoop van copra haar in de Tomini-bocht niet bevredigde. De N. I. Handelsbank heeft er een kantoor met beperkte bankzaken; zij leent op tuinen een afgescheept product.

De westersche handelszaken, die met de ontluiking van het vertier in het eerste kwart dezer eeuw, hun vestigingen te Gorontalo kregen, beschikten over ervaringen, te Manado opgedaan. De Minahassa, ouder cultuurland, tellend grootere bevolking en meer bouwgrond, kon een weg aanwijzen voor het slagen van den westerschen handelsman in het land van Gorontalo. Dien weg ging hij op, als hij opkocht met voorschot en daarnevens streefde naar bezit van erfpachten en concessies voor eigen aanplant en kap van boomen; als hij een schoener uitzond om producten van kustplaatsjes op te halen naar Gorontalo. Echter verklaart de ligging van de beide plaatsen het al, dat de jongere niet kon opkomen als een succursale van de oudere, doch eigen leiding en bediening behoefde tot ontwikkeling. Zij zijn er gekomen, Gorontalo is een stapelplaats geworden in den archipel en de K. P. M. heeft behalve de groote lijn 18, die van Singapore via de Java-kust en Makassar komend zoowel Gorontalo met de Tomini-bocht als Manado bedient, ook een lijn geopend van Makassar via Selebes oostkust tot Gorontalo.

Na de schets van de opkomst van Gorontalo als handelscentrum volgde die van den gang van zaken.

Toen de copra nog niet het groote artikel was doch de uitvoer van rottan, damar (gom copal), ebbenhout en huiden overwoog, hadden de Europeesche huizen op enkele plaatsen aan de Tomini-bocht pakhuizen, waar inlanders hun product konden brengen. Schoeners haalden alles op naar Gorontalo, vanwaar het weer werd weggehaald door zeilschepen, stoomers van de K. P. M., voorts door gecharterde Noorsche en Duitsche schepen. Nooit gingen de producten eerst naar Manado ter verscheping naar Europa of Singapore. Veertig jaar geleden was Singapore een wereldmarkt en de groote afscheepplaats van copra uit de buitengewesten, ook al omdat de Chineesche groothandel er mild was met voorschotten aan handelaars. Op Java niets daarvan. In 1890 ging van Singapore uit 301800 picol, in 1891 zelfs 853000 picol, terwijl de uitvoer van copra voor Java in die jaren bedroeg 223000 en 376000 picol. Met de cijfers van 1891 was het aanbod al boven de vraag op de markt.

De uitvoerhandel van inlandsche producten blijkt onbestaanbaar zonder een voorschotstelsel. De oostersche handelaar heeft credieten noodig van zijn principalen en de oostersche producent begeert in goederen of geld crediet; dat is onder den naam voorschot algemeen geweest zoodra de handel werd vrijgelaten. In de Tomini-bocht stonden dus bij de loods en pakhuizen (goedangs) Chineezen en Arabieren met goederen van de handelshuizen om die in voorschotten uit te geven. Met gemunt geld werd daar vóór den aanvang onzer eeuw niet gewerkt. De waarde der goede-

ren werd uitgedrukt in „ringit” schoon men er de rijksdaalders zelden kreeg te zien. Andere zilveren munt was er onbekend en in kleinen handel bediende men zich van de oude duiten met V. O. C. of een haantje er op.

In wezen is het zoo gebleven, maar de vormen gingen veranderen. Geld kwam in zwang, toen de copra voor de inlandsche gemeenschap zeer belangrijk werd; de tusschenpersonen stonden niet meer met een pakhuis manufacturen te wachten doch met een zak geld. Zoo'n tusschenpersoon had van zijn principaal bij voorbeeld 3000 gld om het in voorschotten uit te geven. De verrekening gebeurde door levering bij elk bootgelegenheid; de marktprijs werd vastgesteld en daarop viel dan een korting van bv. 30 cent per picol, welke korting men als rente voor het voorschot beschouwde. Het voorschot werd in den regel vernieuwd. Een andere manier was deze: A. kreeg een voorschot van 5000 gld met de verplichting daarvoor op een termijn van 1, 2 of 3 maanden copra te leveren; op den te rekenen marktprijs werd een kleine korting toegepast voor rente. Teleurstellingen waren bij geen credietverleening uitgesloten.

Toen Gorontalo en de Tomini-bocht in geregelden dienst van de K. P. M. waren opgenomen, kwam er weer wijziging in den vorm. Want nu konden groote handelaren van Makassar en elders hun agenten meezenden. Zij kregen een massa goederen ten verkoop mee en kochten producten, biedende een marktprijs zooals de principalen dien hadden opgegeven, niet gaande boven een zeker maximum. De agenten van Makassar koopen rottan en damar, geen copra. Copra wordt op die wijze gekocht door agenten van handelaars te Gorontalo, waar dus alle kapitaal zit dat aan de copra van de Tomini-bocht wordt besteed. In dien opkoop nu ligt speculatie, omdat de verandering van marktprijs, na het vertrek van Gorontalo ontstaan, den agent aan boord niet kan worden meegedeeld. Behalve toch te Parigi via Donggala is snelle berichtgeving in de Tomini-bocht niet mogelijk. In 1929 was er sprake van dat Posso een radiostation zou worden. Zooals het nu is, staat de opdrachtgever wel zeer bloot aan onvoorziene verliezen. Is dat het geval, dan kan de handelaar zijn copra nog in consignatie geven hopen dat de prijs binnen enkele weken stijgt, maar even mogelijk is het dat hij dieper daalt. Kansspel is het ook, wanneer de handelaar te Gorontalo copra tegen een zekeren prijs verkoopt en daarna zijn agent met het schip meezendt om copra te koopen. Is de marktprijs inmiddels gestegen, dan heeft hij meer te betalen dan waarop hij had gerekend. Wegens de onstandvastigheid van den prijs op de wereldmarkt is het risico in den coprahandel groot. Veiliger is het wat enkele groote Chineesche zaken doen nevens de boven geschetste opkoopmanieren. Zij hebben op verscheidene plaatsen hun zetbazen met toko's, die geregeld van de bevolking koopen en goederen in voorschot geven gelijk hiervoor reeds werd behandeld.

De onzekerheid omtrent den marktprijs en de terugbetaling van voorschotten is niet het eenige leed in den uitvoerhandel; onderwicht en vervalsching zijn het evenzeer. Onderwicht bovenal in de copra. De

kooper vindt bij voorbeeld in een goedang copra en neemt ze aan op een basis van 10⁰/₀ onderwicht door indroging bij aankomst in Europa of Amerika. Gorontalo heeft een gemiddeld onderwicht van 6⁰/₀, de Tomini-bocht van 8 tot 10⁰/₀, maar er wordt wel een onderwicht bevonden van 16⁰/₀. Krijgt een koper 2⁰/₀ onderwicht boven zijn schatting, dan derft hij nagenoeg zijn winst.

De copra van de Tomini-bocht gaat rechtstreeks naar Java, Europa of Amerika. Plaatselijke verkoop te Gorontalo heeft op levering naar Europa nog dit kleine voordeel voor, dat de qualiteit der zakken er minder op aan komt, aangezien de verschepingen naar Amerika in bulk geschieden en de V. O. C. de zakken naar den wal terugzendt om ze tegen lagen prijs weer beschikbaar te stellen aan de verkoopers.

Toen de V. O. C. schepen zond naar het oostelijk deel van den archipel en een hooger prijs bood, kreeg zij te Gorontalo alle copra d. w. z. omstreeks 180000 picol per jaar. De K. P. M. heeft haar vrachtprijs toen wel verlaagd, maar tot een verlaging zóó ver, dat verkoop aan de V. O. C. op den door haar gestelden voet geen hooger voordeel meer beteekent, zal zij niet kunnen gaan zonder haar tariefstelsel te ontwrichten. Gelijk hierboven werd aangeteekend zendt de V. O. C. een schip zoo vaak het haar gunstig dunkt en heeft daarbij geen ander belang in het oog te houden dan haar eigen. De K. P. M. daarentegen heeft haar beide veertien-daagsche diensten, vaart op tijd, stelt zelden of nooit te leur en vergemakkelijkt den afscheep zeer. Zij heeft in de Tomini-bocht en elders op alle kustplaatsjes bij de aanlegplaats flinke goedangs gebouwd, waar de inlandsche verkoopers hun producten mogen brengen. Desnoods mogen zij die een boot laten overblijven, indien zij meenen bij een volgende gelegenheid een beteren prijs te kunnen bedingen. Echt inlandsch is het, dat de menschen nu ook maar hun producten op 100 of 200 meter afstand neerleggen, opdat de dragers van de K. P. M. ze daar weghalen. De K. P. M.-booten nemen steeds een aantal dragers mee voor lading en lossing, maar in de Tomini-bocht hebben zij daarenboven nog wel 60 helpers van Gorontalo mee te voeren.

De uitvoer van copra bedroeg in 1928 uit de Tomini-bocht rond 30 millioen kg, uit Gorontalo 7 millioen met een gezamenlijke waarde van 6¹/₂ millioen gld, voor 1927 waren de copracijfers wel 20⁰/₀ lager.

De handel in rottan en damar, schoon in omvang niet te vergelijken met dien in copra, is voor het land van Gorontalo nog altijd belangrijk. De rottanhandel is hoofdzakelijk in handen van Arabieren, die menschen aannemen als zoekers, hun een voorschot geven in den vorm van rijst, zout en kleding (kains) en ook hun belasting betalen. Dat laatste bedoelt verwerving van eenige zekerheid, want de betaling gebeurt bij den controleur, waardoor deze getuige is van de praestatie van den Arabier jegens den zoeker. Hoewel daarmee in geval van ontrouw geen recht op verhaal formeel wordt verkregen, schijnt het geval toch wel de naleving van plichten

te bevorderen. De Arabier koopt bij terugkeer van den zoeker den rottan per 100 stangen, maar verkoopt aan de Europeesche huizen te Gorontalo in picols. Gemeenlijk heeft hij met een handelshuis (Mol. Handelsvennootschap, Ledeboer & Co of Caffin) een overeenkomst tot levering. De rottan, die naar het handelscentrum Gorontalo gaat, is over het geheel niet van de qualiteit die Europa prijst; echter is hij voor bepaalde doeleinden bruikbaar. In 1928 is uit de Tomini-bocht 1480826 kg rottan uitgevoerd ter waarde van 218407 gld; in 1927 ging ongeveer een gelijke hoeveelheid uit.

In den uitvoer van damar (gom copal) is geen vooruitgang meer. Er zijn er die dat toeschrijven aan een verminderd gebruik van damar voor het samenstellen van vernis, nu de gelatinelaag van gebruikte films daarbij wordt gebezigd. Waarschijnlijk echter is het eer een gevolg van de algemeene slapte in zaken. In 1928 bedroeg de uitvoer uit de Tomini-bocht 1222980 kg, waarde 317185 gld; in 1927 was het cijfer 1621122 kg, waarde 423542 gld.

De waarde van het ebbenhout in noord Selebes is aanzienlijk en de handel er in is oud. Twintig jaar geleden werd het vooral van de eilanden benoorden Selebes betrokken en van Halmahaiera. De streken van de Tomini-bocht konden aan de levering deelnemen, zoodra er rechtstreeksche bestuursbemoeienis was die een orde in het leven riep, waarop de handelman kan vertrouwen. Te voren waren alleen Boegineezen aan de kust gevestigd, als overal ijverend voor hun Mohamedaansch geloof, en hadden producten weten te bekomen door voorschotten te verleen aan Toradja's, het onbeschaafde volkje daarmee bindend en ook bedriegend. Waar de eigen hoofden hun bate bewamen, was het mogelijk dat Toradja's daar met opium, sterken drank en dobbelspel werden ontzenuwd. De bestuursbemoeienis begon omstreeks 1906 en heeft het kwaad aangetast. Het bestuur bevorderde het vestigen aan de kust van Toradja's uit het binnenland; desgelijks het vormen van woonbuurten langs de nieuwe wegen. Met zachten dwang gelukte het wel en voortaan kon het bestuur bepalen, welk deel van de mannen mocht uitgaan tot winning van boschproduct en voor hoe lang, terwijl meteen toezicht werd uitgeoefend op de gerechte naleving van overeenkomsten. De voorgedij van het bestuur, waaraan de Toradja zich van tijd tot tijd poogde te onttrekken, heeft over het geheel gunstig gewerkt en de aanplantingen van cocospalm in de kuststreek zijn gelukkig een pleister geworden. Als de westerling gaarne van zijn beschaving meedeelt aan volken als dat der Toradja's, valt het hem in den regel moeilijk zich genoeg in te denken, hoe groot de aantrekking is welke het bosch met zijn vrijheid voor den inlander heeft.

Toen de handelaar Caffin zijn kapvergunningen had gekregen, tusschen Posso en Parigi, werkte hij er aanvankelijk met menschen van de Talaudeilanden, later met Toradja's. De Moluksche Handelsvennootschap heeft houtplaatsen bij Tinombo en werkt er met menschen van de Sangi-eilanden. De Toradja speelt in de oplevering van boschproducten een rol, die

eenigszins is te vergelijken met die van den Dajak in het stroomgebied der Mahakam, maar terwijl de Dajak gewoonlijk te doen heeft met een tusschenhandelaar arbeidt de Toradja meestal voor den uitvoerhandel.

Neemt de Toradja aan voor eenigen tijd in de houtplaatsen van een concessiehouder te kappen, dan is hem een prikkel daartoe de belastingbetaling. De gang van zaken is, dat de bestuursambtenaar de belastingplichtigen in een dorp aanslaat en dat vervolgens de handelaar de betaling van de gezamenlijke belasting waarborgt, mits de mannen, eerst de eene en daarna de andere helft, uit kappen gaan in het bosch. Evenzeer komt het voor dat de menschen voorschot vragen en daarvan hun belasting voldoen. De radja geeft vergunning om na verrichting van heerdienst en bewerking van sawah 3 of 4 maanden buiten zijn gebied hout te kappen. De voorschotten bedragen 10 tot 25 gld en worden ten deele ook verstrekt in rijst en goederen. De kappers — de vrouwen blijven thuis — trekken uit naar de kuststreek, bouwen hun hutten nabij de afscheepplaats en kunnen daar hun voedingsmiddelen koopen. Het bosch ligt 3 tot 7 km van de kust. De kappers moeten rijpe boomen kiezen, 10 tot 12 meter lang en met een middellijn van 60 cm. op borsthoogte. Van den gekapten boom wordt de dikke bast verwijderd; daarna wordt hij in stukken gehouwen van 3 meter die over een pad worden uitgerold. Op de kust wordt het hout gewogen en volgens een vooraf bepaalden prijs betaald. De menschen werken volgens het stelsel „mapaloes”, elders bekend als toeloeng menoe-loeng, wederzijdsch hulpbetoon. De verdienste loopt voor een man van 40 tot 60 gld maandelijks gedurende de 3 of 4 maanden van zijn vergunning. De prijs per picol aan den Toradja betaald is dikwijls 2 of 2.25 gld.

Over de wijze van Toradja-deelneming aan de handelsbeweging zijn sommigen niet te spreken, vreezend dat zij, buiten-af arbeidend, van hun degelijkheid verliezen. Liever zien zij hen in den kampong bij het gezin dan uitzwermend voor enkele maanden naar de bosschen in de kuststrook. Over de deelneming van het landvolk aan de oplevering van boschproducten zijn de uitingen verdeeld; tegenover de bezorgdheid van de zending staat de meening van de handelaars, dat de Toradja over het algemeen door zijn arbeid buiten-af niet van zijn degelijkheid inboet. Wanneer afdwaling naar het pad der zonde beperkt blijft tot enkelingen zonder het volk te verderven, kan men redelijkerwijs niet afkeuren, dat de Toradja tegen goede belooning meehelpt aan een bedrijf dat de gaven van zijn land tot het volle nut brengt. In deze aangelegenheid zal men mogen vrouwen op de waakzaamheid van het westersch bestuur.

De uitvoer van ebbenhout uit de Tomini-bocht, meerendeels het gevlamde in bruinen tint, bedroeg ongeveer $3\frac{1}{2}$ miljoen kg in 1927, $5\frac{1}{2}$ miljoen kg (waarde ruim 4 ton gouds) in 1928; over 1929 beloofde de uitvoer hooger te zijn.

* * *

Men zou het Gorontalo, een zoo net en rustig plaatsje, niet aanzien dat het zich in een kwarteeuw wel krachtig heeft ontwikkeld tot een handels-

centrum aan de Tomini-bocht. Het kreeg ook zijn „Vereeniging van koop-handel Gorontalo”, die in 1929 zeven leden telde maar toen al lang geen leven meer vertoonde. De vereeniging leeft ook niet, want in de behoeften van de handelsbeweging kan men te Gorontalo zelf niet voorzien; het voorstaan van verbetering daar en in de Tomini-bocht moet men overlaten aan het gewestelijk bestuur en aan de centrale lichamen elders, waarvan de kantoren te Gorontalo agentschappen en filialen zijn.

De ontwikkeling van het land van Gorontalo heeft geleid tot aanleg en verbetering van enkele wegverbindingen. Behalve de binnenwegen heeft men een weg van 60 km rond het meer van Limbotto, waar de vischvangst een bedrijf is voor de heele streck; een weg naar het district Boneh, lang 12 km, een bergweg naar Doelamajoe 28 km en eindelijk de verbinding met Kwandang op de noordkust van noord Selebes 64 km.

Kwandang is een district van de onderafdeeling Gorontalo met 13000 zielen (oude telling), met eenige sawah's, van regen afhankelijke padivelden en voorts tuinen met djagoeng, vruchtboomen enz. In het district liggen eenige kleine erfpachten van 100 en 150 baoe, bezit van Arabieren en Chineezzen, wier bedrijf bestaat in het oogsten van cocosnoten en het verhuren van rundvee. Ook een Europeaan is er gevestigd, die 2 erfpachten heeft, elk 100 baoe, met cocospalmen, terwijl hij een kapvergunning heeft voor ijzerhout en daarbij een handzagerij onderhoudt. Een vestiging dus van kleinen landbouw, die aan de aandacht van belangstellenden in het „probleem” kleinen landbouw zij aanbevolen.

De districten tusschen Gorontalo en Kwandang hebben er groot nut van dat de booten der K. P. M.-lijn 18 naar en van Manado op de reede van Kwandang ankeren, zoodat het mogelijk is reizigers en kleine goederen van Gorontalo mee te nemen, — besparing van tijd (4 dagen) en geld. De uitvoer van Kwandang heeft eenige beteekenis: in 1927 ging er uit 253778 kg copra, 51331 kg rottan, 1500 kg schelpen, 9124 kg tripang, voorts wat damar en hout, alles samen toen voor een waarde van ongeveer 800000 gld. Voor reizigers en goederen gaan dagelijks 4 vrachtauto's op en af tusschen Gorontalo en Kwandang, waarvan wel 25 kampongs van de districten profijt trekken. Maar op bootdagen zijn alle auto's van de streck in de weer.

Uit de boven gestelde aantekeningen mocht blijken, hoezeer in het land van Gorontalo en in de Tomini-bocht de copra het groote artikel is voor uitvoer. Zij overheerscht in het economisch leven, geeft toon en tint aan den handel in al zijn schakels. Nu de toon is verflauwd, de tint aan levendigheid heeft verloren, zoeken velen de oorzaak van de verslapping in de politiek van groote concerns in Europa en Amerika en zij betreuren een trustvorming, die de andere schakels in den handel drukt; die om eigen hooge winst hun laagste prijzen voorschrijven aan den kleinen man in het westen. Het is een klacht, die men in de oostelijke helft van den archipel in alle toonaarden kan vernemen. In de jaren van peperdure

voedingsmiddelen tijdens en kort na den oorlog, toen alle schakels in den coprahandel ruim profijt trokken, hadden zij geen klachten en waren met het lot van den kleinen man in het westen niet begaan. Aangenomen dat de deelnemers aan margarine-concerns hun, in allen handel zoo natuurlijken — en zegenrijken, — ijver tot gunstig koopen en verkoopen krachtig spannen, moet toch niet uit het oog worden verloren, dat er aan hun beweging grenzen zijn gesteld. Hun monopolie is niet volstrekt, want de olienijverheid van Java en die van zuid-Frankrijk zijn evenzeer aan de markt als gegadigden voor grondstof. En wanneer de producent van copra, de beklagde kleine man van het oosten, een zoo lagen prijs ontvangt, dat hem de moeite van droging en vervoer te zwaar blijkt, staakt hij zijn levering en bestaat toch.

De groote behoefte van de wereld aan vetten en oliën heeft het den producent van copra wel gemakkelijk gemaakt en het is vooral de kleine man die, geholpen door den opkoper, zijn grondstof aflevert in een vaak schandelijken toestand. Het is geen wonder, dat de fabrikanten ook andere vet of olie houdende vruchten gaarne gebruiken. En er komen er verscheidene voor in aanmerking: men denke aan de palmolie en palmpitten, sojaolie en sojaboonen, grondnoten, walvischtraan enz. die de fabrikanten in groote hoeveelheden aanwenden. De uitvoer van sojaboonen uit China en Japan is in de jongste jaren zeer toegenomen. In het groot oosten hoort men zelden over verbetering van het gewas en van den oogst: wie er van rept, krijgt ten antwoord dat de goede qualiteit copra per 100 kilogram slechts 25 cent hooger wordt gewaardeerd dan de slechte. Als de fabrikant zich indertijd een vorm van bereiding heeft weten eigen te maken, waardoor hij ook de mindere qualiteiten voor zijn doel kan aanwenden, heeft hij dat niet louter voor zijn genoegen gedaan. Buiten alle kooperswaardering om, is het verkieselijk goede vruchten van een goeden boom te oogsten, omdat men dan voor één picol copra een geringer aantal vruchten behoeft. Hoezeer de inspanning daartoe onder alle omstandigheden aanbevelenswaard is, ontmoet men haar bij den kleinen man in de Molukken en aan de kusten van Selebes nergens, maar op enkele plaatsen is het de natuur die zijn inspanning ook daartoe overbodig maakt.

Om ons te bepalen tot het land van Gorontalo, — de inlandsche bezitter van cocospalmen heeft gemeenlijk 300 tot 350 noten te gebruiken voor 1 picol copra, hoewel er van goede vruchten van goede boomen maar 250 noodig zijn. Waarom dan in het gebied zooveel méér noten gebezigd? Omdat de menschen zich houden aan een nauw plantverband en in plaats van 9 meter onderlingen afstand in acht te nemen hun boomen laten opgroeien op 7 soms op 6 meter afstand; omdat de bezitters te jonge vruchten oogsten en nooit laten narijpen; omdat zij het nut van groenbemesting niet kennen of niet achten; omdat zij minderwaardige boomen nooit vervangen. De droging van de opengeslagen vrucht verzorgen zij niet, doch laten haar achteloos en veelal ten halve tot stand komen. Zand aan de copra of andere ongerechtigheid deert hen geenszins: alles weegt

mee. De koper in Indië moet rekenen met de indroging en beschouwt 8⁰/₁₀ als normaal. Maar het percentage stijgt dikwijls en bereikt soms het dubbele. Het vocht veroorzaakt broeiing in de lading en schimmel. Enkele jaren geleden heeft de K. P. M.-boot geweigerd de al te vochtige copra mee te nemen; toen kwam er een Japansche boot en nam de copra mee voor de zeepziederij.

Er kan in het oosten van den archipel nog heel veel worden ondernomen om boom en vrucht en copra te verbeteren. Wat bestuursambtenaren daartoe beproefden heeft weinig uitkomst gehad en zoo menig ambtenaar is te kort op zijn standplaats om op dat terrein vrucht van zijn inspanning te zien. Hier en daar kunnen de kleine aanplantingen van Europeanen en Chineezzen een voorbeeld zijn, maar helaas moet worden erkend dat hun behandeling van tuinen vaak niet hooger staat dan de inlandsche, terwijl hun droging van copra aanmerkelijk beter is. Onlangs heeft het gouvernement bewilligd in bemoeienis van het proefstation met den cocospalm van noord Selebes; wellicht zal daarvan behalve voor de bestrijding van ziekten en plagen een gunstige invloed uitgaan voor de heele behandeling van het gewas.

Zoolang het volk in het land van Gorontalo zijn genoeg kan vinden bij een simplen landbouw — na een bestuurlijke aanmoediging elk jaar en op tijd — en bij de gaven van het bosch, gevoelt het geen prikkel tot versterking van zijn maatschappelijk bestaan en het laat zijn leven heenvloeien zonder zorgen. Mocht de wereldmarkt volharden in een lage waardeering van de copra, dan behoudt toch de cocospalm zijn groote beteekenis voor de inlandsch huishouding. Als straks misschien de machinale bereiding van cocosvezel, vaak gewenscht, overdacht en berekend, kan worden ter hand genomen, zal het profijt van den cocospalm op ongekende wijze stijgen. Vallen er tegenwoordig schaduwen op den uitvoer van copra en op het bezit van cocospalmen, toch ontnemen zij aan het land, waarvan Gorontalo het handelscentrum is, nog niet zijn vrij gelukkigen staat.

Dec. 1930.